

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDEN ARZU KAMBER (ARZI QAMBER) HİKÂYESİNİN KERKÜK VE TUZHURMATI VARYANTLARININ MUKAYESESİ (İNCELEME VE METİN)

The Comparison of Kirkuk and Tuzhurmatı Variant of Arzu Kamber's Folk Tales (Scrutiny and Text)

Necdet Yaşar BAYATLI*

ÖZ

Türk dünyası içinde küçük ama dinamik bir unsur ve uzun süre esarete kalmannın doğal sonucu olarak kültürel öğelere bağlılıklarıyla tanınan Irak Türkmenleri, sözlü kültür taşıyıcıları olarak ön plana çıkmışlardır. Çoğunlukla hoyratlarıyla tanınan bu bölge insanı, hoyrat dışında mani, türkü, halk hikâyesi, ağıt gibi türler konusunda da şifahi Türk edebiyatının en üretken evlatları konumundadır. Yörede egemen türlerden biri halk hikâyeleri, Türk dünyası halk hikâyeleriyle paralel özellikler taşımaktadır. Arzu Kamber (Arzu ile Kamber) hikâyesi Irak Türkmenleri arasında en yaygın ve en sevilen halk hikâyelerinden biri sayılmaktadır. Bununla birlikte bölgede yazıya geçirilen tek halk hikâyesidir. Bu çalışmada Irak Türkmenlerinin yaşadıkları bölgenin iki farklı yerinden derlenen bu hikâyenin iki varyantı arasında (motif, tip, manzum, mensur parçaları) mukayese yapılacaktır. Bununla birlikte 1950'de derlenmiş ve 1993'te eski yazıyla yayımlanmış bir varyantı (Tuzhurmatı) Latin harflerine aktarılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Irak Türkmenleri, Halk Hikâyesi, Motif, Tip, Arzu ve Kamber

ABSTRACT

Irak Turkmens are small but dynamic component in the Turk World, actually with this feature they became powerful bearers of the tradition and the oral culture. These people are mostly popular with their special genre "hoyrat", however beside this, it is possible to sight common characteristic with the other traditional genres of Turkish culture like türkü, mani, hikaye etc. The story of Arzu Kamber (Arzu and Kamber) is the most popular and common folk tale in Iraq Turkmen regions and on the other hand this is the first written text in this region. In this study the comparison of the two different versions as motif, type, in verse and prose parts will be determined. Along with this, the text which completed in 1950 and the version Tuzhurmatı which was published in 1993 will translated to Latin.

Key Words

Irak Turkmens, Folk Tales, Motif, Type, Arzu and Kamber

Giriş

Türk toplulukları arasında Irak Türkmenleri oldukça zengin bir Türk halk edebiyatına sahiptirler. Bölgede yaşayan Türkmenler arasında Türk halk edebiyatının bütün ürünlerine ninninden (Leyle) ağıta (Sazlamağ), hoyrattan maniye, halk hikâyesinden efsaneye, tekerlemeden (Çaşırtmaca) bulmacaya (Tapmaca) rastlamak mümkündür.

Bölgede eskiden kahvehanelerde malıca, Kısahan,(qısahan/qısaxun)lar tara-

findan Batal Gazi, Rustum Zal, Anter Bin Şeddad, Şah İsmail, Abu Müslim Buhari'nin menakıpları, Hazret-i Ali Cenknamele-ri, Tepedar, Yusuf Zaliha, Leyla Mecnün, Kerem Ashı, Ferhat Şirin gibi Aşk ve Kahramanlık hikâye ve destanlarının anlatıldığından söz edilmektedir (Zabıt;1964:77, Rejioglu;1970:23-24, Yakupoğlu;1976:81, Bayatlı;2007:37-39). Ancak maalesef bu destan ve hikâyelerin metinleri yazıya geçirilmediği için onların hakkında bir şey söylemek doğru sayılmaz. Türk dünyasının en

* Gazi Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Programı Doktora Öğrencisi, najdatmurad@yahoo.com

önemli destanlarından biri sayılan Koroğlu destanının da bölgede anlatıldığından söz edilirse (Dakukî;1970:160) de bu destanın metninden yazıya geçirilen sadece birkaç dörtlük vardır(Dakukî;1970:161-162).

Arzı Qamber hikâyesinin unutulmaktan ve yok olmaktan kurtuluşunu masal kategorisine girmesi ve usta masalçı kadınlar tarafından anlatılmasına bağlayabiliriz.

Arzı Qamaber hikâyesi, ilk olarak Ata Terzibaşı tarafından 1964 yılında bir Kerküklü hanımından derlenmiş ve aynı yılda eski harflerle Bağdat'ta 32 sayfadan oluşan bir kitapçık halinde basılmıştır (Terzibaşı:1964). Adı geçen kitapçık 1967'de Güney Azerbaycan'da yani İran'da yayımlandıktan sonra 1971'de hem Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de (Terzibaşı:1971a) Kiril alfabesiyle hem de İstanbul'da (Terzibaşı:1971b) Türkiye Türkçesiyle yayımlanmıştır.

Terzibaşı, yaşlı bir kadının dilinden anlatılan hikâyeyi banda almış, aslını koruyarak yazıya geçirmiş ve yayımlamıştır (Terzibaşı;1971b:3).

Araştırmacı İbrahim Dakukî, hikâyenin Kerkük'e bağlı Dakuk nahiyesinde anlatılan bir başka varyantından da bahsetmiştir. Ancak bu varyantın zayıf olduğu söyleyerek onun üzerinde fazla durmamıştır (Dakukî;1970:66).

Cengiz Ketene ise Kerkük'e bağlı Dakuk nahiyesinin İmam Zeynelabidin köyünün sakinlerinden olan Semin Beyatlı'dan Arzı Qamber hikâyesinin bir varyantını derlemiştir. (Ketene;1990:2-15).

Türkiye'de bu hikâye ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların başında1987'de Fırat Üniversitesi'nde Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma isimli yüksek lisans tezi gelmektedir. Adı geçen tezde bu hikâye ile ilgili yapılan çalışmaların bibliyografyası verilmiş, hikâyenin çeşitli Türk coğrafyasında tespit edilen varyantlarından bahsedilmiş, motifleri tespit edilmiş ve mukayesesi yapılmıştır (Şimşek:1987). Bu çalışma ile birlikte son zamanlarda Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı (Alptekin;2002:209)

isimli çalışmada da bu hikâye ele alınmış ve motiflerini tespit edilmiştir.

Burada 1950'li yıllarda Abdülatif Benderoğlu tarafından Tuzhurmatı ilçesinden derlenen Arzı Qamber hikâyesinin varyantı, Ata Terzibaşı tarafından Kerkük'ten derlenen Kerkük varyantı ile çeşitli yönlerden mukayese edilecek ve hikâyenin motifleri Stith Thhmapson tarafından hazırlanan "*Motif Index of Folk Literature*" isimli motif kataloguna göre tespit edilecektir. Bununla birlikte hikâyenin Tuzhurmatı varyantı Irak Türkmen Türkçesinin ağız özelliği muhafaza edilerek eski harflerden Latin harflerine aktarılmıştır. Adı geçen katalogda karşılığı bulunmayan motiflerin yanında (T) harfi koyarak uygun yere yerleştirmeye çalışılmıştır.

Tuzhurmatı varyantı yukarıda da belirtildiği gibi Abdülatif Benderoğlu tarafından bir Türkmen hanımından derlenmiştir. Benderoğlu, hikâyeyi anlatan kaynak kişi ve hikâyenin derleme tarihi hakkında şunları söylemektedir: "*Büyük amcamın eşi rahmetli Heybet Hanım'ın ağzından 1950'lilerde derlemiştim, okuryazarlığı olmayan bu hanım yüzlerce masal ve hikâye bilmekteydi.*" (Benderoğlu;1993:8).

1. Hikâyenin Epizot Sırası

Gerek Kerkük gerek Tuzhurmatı varyantının (Araştırmada Arapça (Ç) harfi için (x), (ç) harfi için (q) kullanılmıştır) epizot sırası genel olarak şöyledir:

1. Evli olan iki kardeşin kadınları hamile kalır, birisinin kız, birisinin oğlu olduğu zaman onları beşik kertmesi yaparlar ve daha çocukları dünyaya gelmeden bunun üzerine anlaşırlar.

2. Dokuz aydan sonra kadınların birinin erkek, birinin de kız çocuğu olur. Erkek çocuğa Qamber, kız çocuğa Arzı adı verirler.

3. Qamber küçükken önce annesini sonra da babası kaybeder. Bunun üzerine annesi onu evine alır.

4. Amca birkaç yıldan sonra hem Qamber'i hem de Arzı'yı eğitim almak üzere mollaya götürür. Birkaç yıldan sonra bunların eğitim durumları öğrenmek üzere mollaya gider (Tuzhurmatı varyantında Molla Arzı'nın babasını çağırır).

5. Molla Arzı'nın babasına bunların hiç öğrenmedikleri ve sadece iki âşık gibi oturup birbirlerine baktıklarını söyler. Arzı'nın babası bunun üzere ikisini mol-ladan alır. Qamber'i çoban yapar, Arzı'ya da annesinin ev işlerine yardım etmesi için evde oturmasını söyler.

6. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, Arzı su doldurmak bahanesiyle eline bir tulum alır; subaşına gittiğinde onu çok özleyen Qamber'i görür ve onunla biraz sohbet eder. Kız annesinden korktuğu için telaşlanır, elindeki bileziği subaşında unu-tur ve eve geri döner.

7. Arzı eve geri geldiğinde annesi tarafından iyice dövülür, azarlanır, subaşında bileziğinin unuttuğunu fark eder ve annesine söyler.

8. Arzı bileziğini almak için tekrar subaşına gider, Qamber ile birlikte karşılıklı maniler söylerler. Qamber onu öper, kucaklar ve bileziğini koluna takar.

9. Arzı eve döndüğünde annesi tarafından tekrar dövülür. Annesi bunların kardeş olmaları için memesinin sütünden peynir (deleme) yapar ve Qamber'e yedirmek ister. Ancak Arzı'nın uyarması üzere Qamber peyniri (delemeyi) yemez.

10. Arzı'nın annesi Qamber'i öldürmek için kesilen koyunun etine zehir katar ve Qamber'e yedirmek ister. Arzı'nın uyar-ması üzerine Qamber eti yemez.

11. Anne, Arzı'yı Tat oğluyula evlen-dirmek ister. Arzı bunun üzerine Qamber'i ikaz eder; Qamber de yardım istemek için Şah'a gider ve durumunu anlatır. Bunun üzerine Şah Arzı'yı Qamber'e almak için onunla birlikte askerler gönderir.

12. Bu esnada Arzı'nın annesi Qam-ber ile birlikte gelen Şah'ın askerlerini geri çevirmek için bir cadı karısıyla anlaşır. Qamber askerlerle birlikte memleketin ya-kınına geldiğinde bir yaşlı kadının feryat ettiğini, saçını yolduğunu görür. Ondan ağlmasının sebebini sorar, yaşlı kadın Arzı'nın öldüğünü söyler. Qamber perişan olur ve askerlerden geri dönmelerini ister.

13. Gün boyunca mezar başında fer-yat eden Qamber akşam saatlerinde am-casının evine geri döner. Sokakta Arzı'nın çeşmeden su getirdiğini ve ölmediğini görür

(Tuzhurmatı varyantında Qamber Arzı'yı kapının yanında görür).

14. Arzı'nın düğün gününde onu süs-lemek isteyen kadınların Qamber'in bed-duası üzere ya kolları felç olur ya da ailele-rinin başına bir felaket gelir.

15. Kadınlar artık gelini süslemekten vazgeçerler, Qamber, amcasının karısına; ben Arzı'yı süslemek isterim, ancak süs-ledikçe bir öpüş alırım, diye teklif eder ve amcasının karısı bu teklifi kabul eder.

16. Gelini almaya gelen Tat oğulları, Qamber'in bedduası üzerine getirdikleri bütün atların sırtları kırılır ve Qamber; İlla ki benim getireceğim atın üzerinde Arzı damat evine gitsin, yoksa beddua et-meye devam ederim, diye şart koşar. Başta Arzı'nın babası olmak üzere oradakiler de bu şartı kabul ederler.

17. Gece gerdeğe giren damat Qamber'in bedduası üzerine ölür, Tat bu gelinin diğer (7), (40) oğlu ile sırasıyla nikâ-hı kıyar, ancak hepsi gerdeğe girer girmez ölürlür ve en sonunda Tat Arzı'nın nikâhını kendisine kıydırır ve gerdeğe girmeyi oğul-ların haftaları (kırkları) çıkıncaya kadar erteler.

18. Çöllerde bitkin ve perişan bir hal-de dolaşan Qamber, Arzı'nın evinin yanına gelir. Arzı'dan yanına gelmesini ister, aksi takdirde kendisini suya atacağını söyler. Ancak perişan bir halde olan Qamber'i Arzı tanıyamaz ve aşağı inmez.

19. Bunun üzerine Qamber kendisini suya atar, boğulmak üzere iken Arzı onu tanır ve Hızır'dan onun kurtulması için medet dileyerek dua eder ve Hızır Qamber'i boğulmaktan kurtarır.

20. Boğulmaktan kurtulan Qamber başını Arzı'nın dizi üstüne koyar ve ölür, Arzı da buna dayanamayıp kendisini bir bıçakla öldürür (Tuzhurmatı varyantında Arzı kendisini bir jilette öldürür).

21. Bunu gören cadı karısı, Tat'a ha-ber verir. Tat bunların hak âşığı oldukları-nı anlar ve kılıçıyla cadı karısını öldürür. Ancak cadı karısının kanından bir damla sıçrar. Arzı ile Qamber'in arasına düşer ve aralarında bir kara diken çıkar ki kıyamet gününde de kavuşmalarına mani olur.

2. Hikâyenin Motifleri**A. Mitolojik motifler**

Hikâyemizde örneğine hiç rastlanmamıştır.

B.Hayvanlar**B401. Yardımcı At**

Düğünde Qamber kendi atıyla Arzı'yı damat evine götürür.

C. Yasak**C700.Çeşitli yasaklar**

Arzı'nın annesi Arzı ile Qamber'in görüşmelerini yasaklar.

D.Sihir**D950. Sihirli Ağaç**

Cadı karısının bir damla kan Arzı ile Qamber'in türbeleri arasına sıçrar ve bir dike döner.

D 1003. Sihirli Kan

Cadı karısının kanından bir damla sıçrayınca Arzı ile Qamber'in mezarları arasında bir kara dikene dönüşür ve kıyamette bile kavuşmalarına mani olur.

D1242.1 Sihirli şiir

Arzı'nın annesi, Arzı ile Qamber'i süt-kardeşi yapmak için memesinin sütü ile Qamber için bir peynir yapar, ancak Arzı'nın söylediği mani üzere Qamber peyniri yemez.

Anne, Qamber'i öldürmek için ete zehir katar, ancak Arzı'nın söylediği mani sayesinde Qamber eti yemez ve ölümden kurtulur.

E.ÖLÜM**E.211. Öldürerek Cezalandırma**

Tat,7, 40 oğlunun ölümüne ve Arzı ile Qamber'in kavuşmalarına sebep olan cadı karısını kılıcıyla öldürür.

E.419. 6. Aynı bölgede ölen sevgililer aynı mezara konurlar

Arzı ile Qamber muratlarına erişmeden öldükleri için mezarları yan yana olur.

E... İntihar.

Qamber'in öldüğünü gören Arzı kendi kalbine bıçak (kalem tıraşı) saplayarak intihar eder.

F. TABİATÜSTÜLÜKLER**F575.2. Yakışıklı Erkek**

Qamber çok yakışıklı bir gençtir.

F771.1.Tabiatüstü Yapı

İki aşığın mezarları arasında yeşeren diken, her yıl kesilmesine rağmen yine de iki mezarın ortasına çıkar ve âşıkların kavuşmasını engeller.

F811. Tabiatüstü Ağaç

Arzı ile Qamber'in mezarları ortasında çıkan diken âşıkların kavuşmasını engeller.

G.DEVLER**G.210.0. 1 Cadı karısının görünüşü**

Arzı'nın annesi, Qamber ile beraber gelen şah'ın askerlerini geri çevirmek için cadı karısıyla anlaşır.

H.İMTİHANLAR**H.111. Baştan Geçeni hikâye etmek**

Qamber şaha başından geçenleri ve niçin kendisine geldiğini anlatır

(T) H.148.İsteğin Şiirle Dile Getirmesi

Qamber şaha, niçin geldiğini ve ne istediğini mani söyleyerek anlatır.

H.Âşık İmtihanı (Yetenek)

Şah Qamber'in hak aşığı olup olmadığından emin olmak için onu sınar ve sağ vezirinin teklifi üzere bahçesinde bulunan yedi çeşit meyveyi bir araya getirmesini ister. Qamber, şah'ın bahçesindeki yedi çeşit meyveyi bir mani dörtlüğüyle anlatır.

H1233.3.2. Derviş yardım eder

Qamber suda boğulmak üzereyken Hıdırellez onu kurtarır

(T)12. 3. Şiirle Tanıtma

Qamber mani söyleyerek kendisini şaha tanıtır.

J.AKILLILAR VE APTALLAR**J.34. 3. Gurbete çıkma**

Qamber şahtan yardım almak için yola çıkar.

J.155. 4. Kadının Nasihati

Qamber Arzı'nın uyarısı üzere peyniri yemez

Qamber Arzı'nın uyarısı üzere zehirli eti yemez

J1110.Akıllı Adamlar

Qamber iki adamın nasihati üzere mezarlıktan amcasının evine geri döner

K.KALDATMALAR**K.850.Hileli Oyunlar**

Arzı'nın annesi Qamber'i öldürmek ister

K.1810. Hile ile kıyafet Değiştirme

Cadı karısı şah'ın askerlerini geri çevirmek ve Qamber'i aldatmak üzere perişan bir halde olduğunu göstermek için yolda kendisini döver ve saçını yollar.

K.2015 Çocuk Sahibi olma

İki kardeşin karıları aynı zamanda hamile olurlar.

K2110. İftira etmek

Arzı ile Qamber'i su kenarında ölüp uzandıklarını gören cadı karısı, Tat'a gidip onların birbirleriyle sevişip uzandıklarını söyler.

Düğün sırasında Qamber Arzı'ya aşağıdaki dörtlüğü söyleyerek iftira eder

Tat oğlu külece (kısaca) boy

Ettiv xan Arzı'ma toy

Keresin (Tereyağını) men almışam

Ayranın başıya qoy

K. 2246. Hain Akrabalar

Qamber, qamcasının karısı tarafından öldürülecekti.

K2293. Hain Yaşlı Karı

Cadı karısı, Acem şahı askerleriyle birlikte gelen Qamber'in yolunu keser ve Arzı'nın öldüğünü söyler.

L.KADERİN TERS DÖNMEŞİ

L.111.1 Gurbete Gidiş ve Dönüş

Qamber şah'tan yardım (asker) aldıktan sonra geri döner.

M.GELECEĞİN TAYINI

M.100. Yeminler ve Antlar

Arzı'nın annesi Qamber'i öldüreceğine yemin eder.

M400. Beddualar

Qamber, Arzı'yı süslemek isteyen kadınlara beddua eder.

Qamber, gelini almaya gelen atlara beddua eder.

Qamber Tat'ın yedi/kırk oğluna beddua eder

Qamber Arzı'nın dizi üstüne baş koyarken kendisine beddua eder.

M.411. Bedduanın Yerine Getirilmesi

Qamber, Arzı'yı süslemek isteyen kadınlara beddua ettiğinde birsinin parmakları felç olur, öbürünün evi yıkılır, kocası ve çocukları yıkılan evin altında kalırlar.

Qamber, Arzı'yı almaya gelen bütün atlara beddua ettiği için atların sırtları kırılır.

Qamber, Tat'ın yedi/kırk oğluna beddua ettiği için hepsi peş peşe ölürlər.

Qamber, kendisine beddua eder ve Arzı'nın dizi üstüne ölür.

N. ŞANS VE TALİH

(T)N.844.4Yardımcı Hızır

Qamber suda boğulmak üzereyken Arzı'nın duası neticesinde Hıdırelez gelir ve onu kurtarır.

P. CEMİYET

P10. Padişahlar

Qamber yardım etmek için şaha gider.

P223. Baba ve Oğul

Tat'ın yedi/kırk oğlu vardır

(T)P.43. Hoca

Arzı'nın nikâhı kıymak için hoca (Molla) çağırıldı.

P.110. Kralın Veziri

Şahın veziri, Qamber'in hak aşığı olup olmadığı öğrenmek için şah'tan Qamber'in imtihan etmesini ister.

P234. Baba ve Kız

Arzı'nın babası Arzı'yı molladan alır ve annesine yardım etmek için evde oturtur.

P251. Çeşitli Erkek Kardeşler

Tat'ın kırkı erkek çocuğu vardır

P.279. Yeğen

Arzı'nın babası, kardeşi öldükten sonra yeğenini (Qamber) evine alır.

P412. Çobanlık

Arzı'nın babası, Qamber'i molladan alır ve çobanlık yapmasını ister.

P461. Asker

Şah, Arzı'yı Qamber'e aldırarak için Qamberle beraber askerini gönderir.

P681. Yas ile İlgili Adetler

Qamber Arzı'nın ölüm haberi alınca mezarlıkta kalır, üzümlür, acı çeker.

Q MÜKÂFATLAR VE CEZALAR

Q211. Öldürerek Cezalandırma

Tat kılıcıyla cadı karısını öldürür.

R. ESİRLER VE KAÇAKLAR

(T)R49. Evde Hapsetme

Tat Arzı'nın evden çıkmasını yasaklar.

S. TABİATÜSTÜ ZULÜMLER

S.11. Zalim Baba

Arzı'nın babası, molladan Arzı ile Qamber'in birbirlerine âşık olduklarını öğrenince onları molladan alır, Qamber'i çoban yapar ve kızını da evde oturtur.

S.12.Zalim Anne

Arzı'nın annesi, Arzı'yı Qamber'e vermek için her türlü yola başvurur.

T. EVLİLİK

T10. Âşık Olma

Arzı ile Qamber birbirlerine âşık olurlar

T 61.5.3. Beşik Kertmesi

İki kardeşin karıları hamileyken çocukları dünyaya gelmeden onları beşik kertmesi yaparlar.

T 130. Evlenme Adetleri

Tat, Arzı'yı oğluna almak için dünür olur.

T135. Düğün Merasimleri

Qamber, mezarlıktan amcasının evine döndüğünde Arzı'nın ölmediğini ve düğünün hazırlıklarını yapıldığını görür.

T145. Çok Eşle Evlenme

Arzı'nın nikâhı peş peşe ölen Tat'ın yedi/ kırk oğluna kıyılır.

T.376. Dünür olma

Tat Arzı'yı oğluna almak için dünür olur.

T.569. Çocuklara Ad Koyma

İki kardeşin karıları doğum yapar, doğan kıza Arzı, oğlana Qamber adını koyarlar.

U. HAYATIN TABİATI

(Hikâyemizde örneğine rastlanmamıştır).

V.DİN**V.50. Dua**

Arzı'nın duası ile Hıdiellez Qamber'i sudan kurtarır

(T)V56.Namaz

Tat oğlu gerdeğe girmeden önce iki rekât namaz (perde namazı) kılar.

(T)V.58. 6. Abdest Alma

Tat oğlu, abdest alıp iki rekât namaz kılar.

V60. Cenaze Merasimi

Arzı ile Qamber ölünce yan yana defnedilirler.

V.113. Türbeler

Arzı ve Qamber'in mezarları yan yanadır.

(T).206. Hazreti Hızır

Arzı'nın dua etmesi sonucunda Hızır Qamber'i sudan kurtarır.

(T) V. 207. İmam

Arzı'nın babası Arzı ile Qamber'i okuma yazmayı öğrenmek için mollaya götürür.

Arzı'nın Tat oğullarıyla nikâhı kıymak için molla çağırılır.

W.KARAKTER ÖZELLİKLERİ

Birçoğu diğer motiflerin içersinde ele aldığımız için burada almayı gerek duymadık.

W. 121. Korkak

Arzı ile evlenen Tat oğlu kısa boyludur.

X. MİZAH

Hikâyemizde mizahi motifler bulunmaktadır.

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI**Z.71. Formelistik Sayılar**

İki kardeşin karıları hamile olur

Tat oğlu gerdeğe girmeden önce iki rekât namaz kılar.

Z.71. 1. Formelistik Sayı 3**Z.71. 2. Formelistik Sayı 7.**

Tuzhurmatı varyantında Tat'ın yedi oğlu vardır.

Z.71.3. Formelistik Sayı 9

Qamber'le Arzı dokuz yaşlarına gelince Qamber'in babası ile annesi vefat eder.

Ay aydan, günnen, doqquz gün, doqquz seet sora birinki doğdı bir oğlan birinki doğdı bir qız. (Kerkük varyantı)

Z.71.12. Formelistik Sayı 40

Tat'ın 40 oğlu vardır

Tat Arzı ile gerdeğe girmez, çocuklarının yedisini/kırkını bekler.

Z.80. Formelistik Şiirler

Kerkük varyantında hikâyede Mani tarzında 33, Tuzhurmatı varyantındaysa 35 dörtlük bulunmaktadır.

(T)Z101. Ölüm Sembolü Kanlı Gömlek

Arzı, Qamber'in ölümüne dayanamaz; karnına bıçak sokar ve intihar eder, Arzı'nın kanı saçılırken bir kırmızı yorgan şeklini alır.

3. Hikâyenin Kerkük ve Tuzhurmatı Varyantlarının Mukayesesi

İki varyantın arasındaki en önemli fark, hikâyenin ağız özelliğinde görülmektedir. Bilindiği gibi Irak Türkmen Türkçesi genel olarak beraberlik arz etmesine rağmen, şehir, ilçe, köy hatta mahalleler arasında bazı ağız farklılıkları bulunmaktadır. Türkmen ağızlarında Teklik ve Çokluk 2. kişi iyelik eklerinde, Teklik ve çokluk 2. Kişi zamirlerinin ilgi halinde ve bazı fiil kiplerinin Teklik ve Çokluk 2. Kişi çekimlerinde n(ŋ)'nin "v" ve "y" olarak geçtiği görülmektedir (Uluhan;2006:197). Buna göre de Kerkük Türkçesi V ve Tuzhurmatı Türkçesi de Y'li grubuna girmektedir. Bu yüzden gerek Kerkük gerek Tuzhurmatı varyantı yukarıda belirtilen ağız özelliğine göre anlatıcının anlattığı şekilde yazıya geçirilmiştir.

Her iki varyantta hikâyenin örgüsü

girişten sona kadar benzerlik arz etmekle yok denecek kadar az farklılıklar mevcuttur.

Kerkük varyantında hikâyenin girişi şöyledir: “Harttan hurttan, sıxması qar-pız qabığı, düğmesi turptan. Aman zaman içinde, qerbil saman içinde, deve berberliğ eder, eski hamam içinde.” Tuzhurmatı varyantı ise “Varıydı yoxıydı...”

Görüldüğü gibi Kerkük varyantında anlatıcı daha uzun bir giriş formülü yapmakta ve anlatma ustalığını ortaya koymaktadır. Tuzhurmatı varyantında ise anlatıcı vardı yoxıydı dedikten sonra hemen hikâyenin kahramanlarını tanıtmaya ve anlatmaya başlamaktadır.

Hikâye kahramanlarının aileleri her iki varyantta benzer bir şekilde takdim edilmektedir.

Kerkük varyantında 33 mani dördlüğü bulunurken Tuzhurmatı varyantında 35 mani dördlüğü bulunmaktadır. Bu dördlüklerin çoğu aynı anlamı taşımakla beraber kullanılan kavramlarda farklılık vardır. Örneğin: Arzı çaya indiği zaman Qamber'in dilinden söylenen mani dördlüğü Kerkük varyantında

Arz'ım endi bılağa
Sesi geldi qulağa
Arzı'ya peşkeş ossın
Şirvan, Tebriz, Marağa,

geçerken Tuzhurmatı varyantında şu şekilde geçmektedir:

Endi Arzı bulağa
Geldi sesi qulağa
Arzı'ya armağandı
Şirvan, Tebriz, Marağa.

Tuzhurmatı varyantında iki mısralık şiir parçalarına rastlanılırken Kerkük varyantında bu gibi iki mısralık şiir parçalarına rastlanılmamaktadır. Örneğin;

Qamber:
Kesme gözleriy mennen
Ayrılmaz ruhum senen

Arzı:
Gözlerim he sendedi
Seniy aşqıy mendedi

Bir başka yerde ise Qamber hem ayrılığı hem de mollaya beddua maksadıyla şunu şiir parçasını söylemektedir:

Ayrılığ uzun sürmez

Mullamız xeyr görmez

Bu şiir parçalarına Kerkük varyantında rastlanılmamaktadır.

Her iki varyantta Arzı ile Qamber'in mollaya gidişleri aynı şekilde anlatılmaktadır.

Tuzhurmatı varyantında molla, Arzı'nın babasına Arzı ile Qamber'in birbirlerine âşık olduklarını anlatırken Qamber ve Arzı'nın dilinden yukarıda belirtilen iki mısralık şiir parçasını söyleyerek anlatılmaktadır. Kerkük varyantındaysa molla şiir parçalarıyla değil, mensur bir şekilde durumu Arzı'nın babasına izah etmektedir.

Farkında olmadan bileziğini subaşında unutan Arzı, onu almak için tekrar subaşına geldiğinde Qamber ile karşılıklı olarak mani söylerler. Bu maniler Kerkük varyantında 9 maniyken Tuzhurmatı varyantında 5 manidir. Kerkük varyantındaki karşılaşmada söylenen maniler şunlardır:

Çomağıvı (Çomağın) atıpsan
Ne qavğıya (kayğıya) batıpsan
Seniv kimin xas
Qamber kepenekte yatıpsan
Aldı Qamber:
Çomağımı atmışam
Men qavğaya batmışam
Hapsi seniv derdivnen (senin derdinden)

Kepenekte yatmışam
Aldı qız:
Kepenekte yatan oğlan
Ğem yüküne batan oğlan
Sennen sual edirem
Bilezik tapan oğlan
Aldı Qamber:
Kepenekte yatmışam
Ğem yüküne batmamışam
Kitap geti el basım
Bilezik tapmamışam
Aldı qız:
Tulğımı doldurdım
Dolı diyin qaldırdım
Dinim imanım Qamber
Bilezigim çaldırdım
Aldı Qamber:
He gülşeni gülşeni

Güller yere döşeni
 Bilezigiv üstinde
 Ne varyıdı nişanı?
 Aldı qız:
 He gülşeni gülşeni
 Güller yere döşeni
 Bilezigim üstinde
 Arzı Qember nişanı
 Aldı Qamber:
 Bı sular ulğ ulğ (ılk)
 Qızlar doldırı tulğ
 Bilezigim tapanı
 Ne verisen muştulğ (muştuluk)
 Aldı qız:
 Bı sular ulğ ulğ
 Qızlar doldırı tulğ
 Bilezigim tapanı
 Şirin canım muştulğ
 Tuzhurmatı varyantındaki karşılık
 olarak söylenen maniler ise şunlardır:

Arzı dedi:
 Tulğımı doldırdım
 Çignim (omuzum) üste qaldırdım
 Qamber seni aşqından
 Bilezigim unuttım
 Qamber aldı sazını dedi:
 He gülşeni gülşeni
 Güller yere döşeni
 Bilezigiy üstinde
 Ne var idi nişanı?
 Arzı dedi:
 He gülşeni gülşeni
 Güller yere döşeni
 Bilezigim üstinde
 Arzı Qamber nişanı
 Qamber aldı sazını dedi:
 Ussular ulğ ulğ
 Qızlar doldırı tulğ
 Bilezigiyi tapana
 Ne verisen muştulğ
 Arzı dedi:
 Ussular (sular) ulğ ulğ
 Qızlar dolduru tulğ
 Bilezigim tapana
 Şirin canım muştulğ
 Tuzhurmatı varyantında Qamber bileziği Arzı'nın koluna taktıktan sonra Arzı annesinin zalim olduğunu iki mısralık bir şiir parçasıyla anlatmaktadır.

Arzı dedi:
 Nenem zalım nenedi
 Derdim bin bir denedi
 Kerkük varyantındaysa bu iki mısralık şiir parçasına rastlanılmamaktadır.
 Arzı'nın annesi Qamber'i zehirlemeye kalkışırken Arzı mani söyleyerek Qamber'i uyarmaktadır. Bu uyarma manilerinde farklılıklar mevcuttur.
 Kerkük varyantı
 Hey hapıtı hapıtı
 Qoyun quzı yapıtı
 Qamber deleme yeme
 Nenem sütün qatıptı
 Döndü oğlan, delemani yemedi. Qaxtı dedi:
 Terecemiz (Eskiden oda duvarlarına yapılan gömme raf) dolı daş
 Bir yastuğa qoyağ baş
 Bir neneden olmadıx
 Nec'ollıx bacı qardaş
 Tuzhurmatı varyantındaysa
 Avçı oxın atıptı
 Qoyun quzı yatıptı
 Ağzıya bir şey qoyma
 Nenem sütün qatıptı
 Qamber hiçbir şey yemedi, dedi:
 Havişimizde çin daş(taş)
 Gözlerimnen axar yaş
 Bir emcekten emmediğ
 Olmurığ bacı qardaş
 Ayrıca Kerkük varyantında Arzı'nın annesi ikinci zehirleme denemesinde, Qamber yemeğin içinde ne olduğunu Arzı'ya bilmece şeklinde bir dörtlükle sorarken Tuzhurmatı varyantında aynı durum söz konusu değildir; Arzı kendiliğinden bir mani dörtlüğünü söyleyerek Qamber'i uyarmaktadır.
 Kerkük varyantı
 Oğlan dedi:
 Bu gece çerşembedi (çarşamba)
 Gevlive (gönlüne) düşen nedi?
 Ot yanar tütün çıxmaz
 Qazanda bişen nedi?
 Kız dedi:
 Emme Qamber'im emme
 Nenemin eqli keme
 Ögvide (önünde) quzı bıryan
 Ağu qatıptı yeme

Tuzhurmatı varyantı:

Dalma Qamber'im ğeme (gama)

Aclığı bize deme

Ögiydeki yemeğe

Zehir qatılıp yeme

Kerkük varyantında Tat'ın 40 oğlu varken Tuzhurmatı varyantında Tat'ın 7 oğlu vardır.

Kerkük varyantında Qamber şah'a gitmeden önce, Arzı'nın annesinden kendisi için külçe (Irak Türkmenleri arasında geleneksel bir kurabiye çeşidi) hazırlamasını ister ve ona artık buralardan gideceğini söylerken, Tuzhurmatı varyantındaysa Arzı Qamber'e, yakında Tat oğluyla evlendirileceğini söyledikten sonra ertesi gün Qamber Arzı'nın annesine bir şey söylemeden yola çıkmaktadır.

Kerkük varyantında Qamber şah'ın yanına yetiştikten sonra aralarında ikisi Qamber, birisi de Şah tarafından söylenen üç mani dördlüğü söylenmekteyken. Tuzhurmatı varyantında Qamber Şah'a hak aşığı olduğunu sadece bir mani dördlüğüyle anlatmaktadır. Ayrıca Kerkük varyantında sağ vezir şah'tan Qamber'in hak aşığı olup olmadığından emin olmak için kendisinden sarayın bahçesinde bulunan yedi çeşit meyvenin bir araya getirmesini ister. Bunun üzere Qamber şu dördlüğü söylemektedir.

Alma erük haluça (elma, erik, alıç)

Qavın qarpız bu nece?

Heyva (ayva) yedim saraldım

Nar gele me'dem (midem) aç

Kerkük varyantında Qamber ile Şah arasında söylenen maniler şunlardır:

Şah oğlu Şahım zada

Gelmişem sene dada

Malım yoxtı alayım

Xan Arzı'm getti yada

Döndü Şah dedi:

Durun durun göreğin (görelim)

Aşıq halın sorğan

Çağırın xeznedarı

Aşıqa mal vereğin

Aldı Qamber:

Aşıq malı neyliri

Dünye-darı (dünya evi) neyliri

Aşıq dada gelipti

Sennen imdad diliri

Tuzhurmatı varyantındaysa Qamber şah'a sadece bu maniyi söylemektedir:

Şah oğlu şahım zade

Geldim men sene dada

Dasalatsız (güçsüz) qalmışam

Arzı'm da getti yada

Kerkük varyantında Arzı'nın annesi Qamber'le beraber gelen şah'ın askerlerini geri çevirmek için cadı karısına ağırınca pamuk verirken Tuzhurmatı varyantında bir miktar altın vermektedir.

Kerkük varyantında cadı karısı ile Qamber'in arasındaki sahnede ikisi Qamber ve birisi de Karı kadın tarafından olmak üzere üç mani dördlüğü söylenmektedir. Bunlar:

Oğlan dedi:

Altımız buradandı

Üstimiz yaradandı

Geri (karı) sual edirem

Gelişiv haradandı

Döndü geri aldı:

Altımız bıradandı

Üstimiz yaradandı

Mennen sual edirsev

Gelişim obadandı

Döndü oğlan dedi:

O yanımız bağmıdır?

Bi yanımız dağmıdır?

Geri sennen sorıram

Arzı'm ölip sağ mıdır?

Tuzhurmatı varyantındaysa bu sahnede birisi Qamber birisi de cadı karısı tarafından olmak üzere iki mani dördlüğü söylenmektedir. Bunlar

Başa neçin çalışan

Hay havar salısan

Ölen kimidi di sele

Yavaş ruhum alısan

Geri dedi:

Ölüm yazıdı oğlum

Güman razıdı oğlum

Nenesinin tek qızı

Ölen Arzı'dı oğlum

Kerkük varyantında Qamber mezarlıktan eve geri dönerken Arzı'yı kuyu başında su doldurduğunu görürken Tuzhurmatı varyantında Qamber Arzı'yı evlerinin kapısı yanında görmektedir. Bu sahnede her iki varyantta iki mani dördlüğü söylen-

mektedir. Kerkük varyantındaki maniler şunlardır:

Kız dedi
Qapıda duran oğlan
Boynını buran oğlan
Gettiv şaha şikete
Eskeri dönen oğlan
Aldı oğlan, dedi:
Noldı qarıdan oldı
Zilfi sarıdan oldı
Eskerim geri döndü
Gözel Tarıdan oldı

Tuzhurmatı varyantındaki maniler ise şunlardır:

Arzı dedi:
Qapıda duran Qamber
Boynını buran Qamber
Getmişiy şah yanına
Hanı baş vuran Qamber?
Qamber dedi:
Noldı qeriden oldı
Sümüg (kemik) deriden oldı
Eskerler geri döndü
Hapsi geriden oldı

Hem Kerkük hem de Tuzhurmatı varyantında Qamber'in Arzı'yı süslendiren kadınlara beddua olarak söylediği manilerde biraz farklılıklar bulunmaktadır.

Kerkük varyantındaki beddua:
Hey hökilsin hökilsin
Qannı dağlar sökilsin
Arzı'm bezedeni
On barmağı tökilsin
ve
Men Qamber'em dağ kimin
Titrerem yarpağ kimin
Arzı'm bezedeni
Girsin qare zağ (karakarga) kimin

Tuzhurmatı varyantındaki beddualar ise şöyledir:

Zalim beli бүkilsin
Ev eşigi (eşiği)yıxılsın
Arzı'm bezedeni
On burmağı (parmağı) tökilsin (dökül-
sün)
ve
Men Qamber'em dağ kimin
Titretirem yarpağ kimin
Arzı'm bezedeni
Qare girsin zağ kimin

Her iki varyantta Arzı'yı damadın evine götürmek için Tat oğullarının getirdiği atlara Qamber'in beddua etmesi sonucunda ölürlür. Yalnız Kerkük varyantında bu atlar on iken Tuzhurmatı varyantında yedidir. Beddua olarak söylenen manilerde biraz farklılıklar göze çapmaktadır.

Kerkük varyantında söylenen beddua

Ata vırdım qantarma
Qan edersem qurtarma
Arzı'm minen atları

Atı ossın belsara (hayvanlarım, fazla ve ağır yükten dolayı, belinin çökmesi)

Tuzhurmatı varyantındaki beddua ise şöyledir:

Yıxılsın evi Tat'ın
Dertleri mene satın
Arzı minen atları
Öldürün çöle atın

Kerkük varyantında Arzı'yı kendi atına bindirip damat evine götüren Qamber'in ayağının tabanı atın ayağı tarafından basıldığından kan akarken Tuzhurmatı varyantında ise bu durumdan bahsedilmemektedir. Qamber ile Arzı bu sahnede yine kendi aralarında maniler söylemektedir. Yalnız bu maniler varyanttan varyanta değişmektedir.

Kerkük varyantındaki maniler
Oğlan dedi

Xannan ge Arzı'm xannan
Mühbetiv çıxmaz kannan
Dizginiv çekerek tut
Dabanım doldı qannan
Aldı qız davar üstinde:
Xannan Qamber'im xannan
Mühbetiv çıxmaz kannan
Dabanıvdan gelen qan
Gessin şirin gözimnen

Tuzhurmatı varyantındaki ise şöyledir:

Qamber dedi:
Gideriğ kesilmeğe
Yel kimin esilmeğe
Qaldır duvağy (duvağın) Arzı
Vaxıt yoxtı yaş silmeğe
Arzı dedi:
Dayan Qamber'im dayan
Hasreti çıxmaz kannan
Tayıyın dizginnen tut
Gözlerim doldı qannan

Kerkük varyantında Qamber daha Arzı'nın bindiği atı çekerken Tat onu kamçıyla döver. Dövülme acısından Qamber bir mani söyleyip Arzı'ya iftira etmektedir. Ancak Tuzhurmatı varyantında Qamber'in dövülmesi ve mani söyleyerek Arzı'ya iftira etmesi, Arzı'nın damat evine girdikten sonra karşımıza çıkmaktadır. Her iki varyantta Arzı Qamber'in iftirasına kızıp ona mani söyleyerek bekâretli ve namuslu bir kız olduğunu ve Qamber'in ona dokunmadığını dile getirmektedir. Bu maniler yine her iki varyantta değişik bir şekilde söylenmektedir.

Kerkük varyantındakiler:

Aldı Qamber:
Tat oğlu külece boy
Ettiv xan Arzı'ma toy
Keresin men almuşam
Ayranın başıva qoy
Kız dedi:
He eylediv eylediv
Qamber mene neylediv
Sen mene degmemiştiv
Nişin (niçin) bühten (iftira) eylediv
Aldı Qamber, dedi:
Hey eyledim eyledim
Arzı sene neyledim
Hamsi canım derdinnen
Sene bühten eyledim

Tuzhurmatı varyantındaysa karşılıklı maniler şöyledir:

Tat oğlu külece boy
Etti Arzı'ma toy
Keresin men almuşam
Ayranın başına qoy
Arzı evden seslendi
Sen meni xan eylediy
Gözyaşım qan eylediy
Hiç mene degmemiştivy
Nişin buhtan eylediy?

Qamber dedi:

Men seni xan eyledim
Gözyaşy qan eylemedim
Hapsi ağaç zorunnan
Sene buhtan eyledim

Kerkük varyantında Qamber Tat oğullarına bedduasını manzum olarak yani mani dördlüğü şeklinde yaparken Tuhur-

matı varyantında Qamber bedduası mensur bir şekilde yapmaktadır.

Kerkük varyantındaki beddua manisi şöyledir:

Mennen olan beriye
Girmesin içeriye
Arzı'm giren evleri
Keçe kilâv (külak) büriye

Tuzhurmatı varyantındaki mensur beddua şu şekilde yapılmaktadır: "Allah'ım meni bu dertten sen qurtar. Arzı'm mene qısmet olmadı. Mennen başka hiç kimseye qısmet olmasın".

Kerkük varyantında Qamber'in bedduası sonucunda damat öldükten sonra Arzı'nın nikâhı diğer 39 kardeşle kıyılır; yani Arzı'nın nikâhı 40 defa kıyılmaktadır Tuzhurmatı varyantındaysa Arzı'nın nikâhı damat öldükten sonra altı defa kıyılır; yani Arzı'nın nikâhı yedi defa kıyılmaktadır.

Kerkük varyantında Tat hem kendisi hem de Arzı'dan kırk oğlu için kırk gün yas tutmasını istemektedir. Oysa Tuzhurmatı varyantında yas süresi yedi gün olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Tat'ın oğulları yedi olarak gösterilmektedir.

Kerkük varyantında Arzı evin damına çıkarken çayın kenarında bitkin bir halde olan Qamber'i tanıyamaz, Qamber de Arzı'nın kendisini önemsemediğini zanneder ve ona kendimi suya atayım mı diye sorduğunda, Arzı da onu tanıyamadığı için "atabilirsin bana ne" diye cevap verince kendini suya atar. Yalnız Tuzhurmatı varyantında Arzı dama çıktığında bitkin bir durumda olmasına rağmen Qamber'i tanımakta ve onunla karşılıklı olarak mani söylemektedir: bu maniler şöyledir:

Arzı dedi:

Qamber Qamber hardasan (neredesin)

Neçe gündü derttesen
Özım damınnan ataram
Bilseydim sen buradasan
Qamber dedi:

Atma damnan özüyü
Unutma hiç sözüyü
Gel yanıma bir görüm
O qan axan gözüyü

Bununla birlikte Kerkük varyantında Qamber kendini suya attıktan sonra Arzı onu tanıyıp boğulmaması için Hıdır İlyas'tan yardım istemektedir. Oysa Tuzhurmatı varyantında Arzı Tat'tan korkup Qamber'in yanına gitmediği için Qamber kendini suya atmaktadır. Yine Qamber'in boğulmaması için Arzı Hıdır İlyas'tan yardım ister. Her iki varyantta Arzı maniler söyleyerek Hıdır İlyas'tan medet istemektedir. Ancak bu mani dördünlüğü varyanttan varyanta az da olsa farklılık bulunmaktadır.

Kerkük varyantındaki mani
 Ğaraz olasan Ğaraz
 Yar el(i)mizden düşti saz
 Qember'i řat apardı
 Yeriř ya Xıdır-İlyas

Tuzhurmatı varyantındaki mani
 Qoruyasan ey Araz
 Elimizden düşti saz
 Qamber'i çay apardı
 Yetiş ey Xıdır İlyas

Tuzhurmatı varyantında Hıdır İlyas Qamber'i sudan kurtardıktan sonra Arzı ile Qamber arasında karşılıklı maniler söylenirken, Kerkük varyantındaysa bu karşılıklı mani söyleme sahnesi gösterilmemektedir. Tuzhurmatı varyantında bu sahnede söylenen maniler şöyledir:

Qamber dedi:
 Arzı'm arzıda qaldı
 Zalım Arzı'mı çaldı
 Feleğin evi yansın
 Meni bu güne saldı
 Arzı dedi:
 Özüm ele vermedim
 Duvağ soydım girmedim
 Tat'ın yeddi oğlını
 Hiç yanımda görmedim
 Qamber dedi:
 Geceler geçti Arzı
 Qavuşmağ geçti Arzı
 Sennen sora yaşamağ
 Mene de hiçti Arzı
 Arzı dedi:
 Men Arzı'yam nergizem (nergisim)
 Qamber'imçin bir izem
 Allah'a and edirem
 İndi de hele qızam

Kerkük varyantında Qamber ölmek için kendine beddua ederken, Tuzhurmatı varyantında bu beddua istek ve dua şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Tuzhurmatı varyantında Arzı çayın kenarında Qamberle bir müddet kaldıktan, onun uyduğunu zannederek başının altına bir taş koyduktan sonra kendi evine dönmektedir. Bir zaman geçtikten sonra dama çıkıp onu uyandırmak için ona şu maniyi söylemektedir:

Vaxıt geçti geceye qaldığx
 Aşq yolın seçe qaldığx
 Ax çektığx ğemler ektiğx
 Biz diri nece qaldığ

Kerkük varyantındaysa Arzı tekrar Qamber'in yanına gelip taşı başının altından çektiğinde, dizinin üstüne koyup uyandırmaya çalıştığında öldüğünü fark etmektedir.

Tuzhurmatı varyantında Arzı evden aldığı bıçağı kendi kalbine saplayarak öldürürken, Kerkük varyantında ise elbisesinde bulduğu jileti (kalem tıraşı) kalbine saplayarak kendini öldürmektedir.

Hikâyenin sonuç kısmı her iki varyantta benzer bir şekilde anlatılmaktadır. Tat hem ölen oğullarının hem de ölen iki aşığın intikamını almak için kılıcı ile Karı kadını öldürür. Yalnız karı kadının nından bir damla kan Arzı ve Qamber'in cesetleri üzere atlayıp mezarlarının arasında bir çakırdikene dönüştüğü için kıyamette de onların kavuşmasına engel olmaktadır.

4. Latin Alfabesine Aktarılan Tuzhurmatı Varyantının Metni

Varıydı yoxydı, birbirinnen hiç ayrımayan (ayrılmayan), birbirlerini çox seven ki qardaş varıydı. Bu ki qardaşın her birinin bir arvadı (karısı) varıydı. Arvatları ki canıydı (hamile idi). Bular her gece otırırdılar hakat edirdiler, matal diyerdiler (masal anlatırlardı). Bir gece böyük qardaş küçük qardaşa dedi, kimizin (ikimizin) de arvadı ki canıydı. Menim arvadım qız doğsa, seniyki (seninki) oğlan doğsa, kisi birbirinin adaxlısı ossın (olsun). Eger seniyki qız doğsa gene birbirinin adaxlısı ossunlar. Ki qardaş el ele çaldı, birbirlerini öptüler, birbirlerine de söz verdiler.

Gün günə ay aydan, böyük qardaşın arvadı bir oğlan doğdı. Küçügüse bir qız doğdı. Oğlanın adını qoydılar Qamber, qızın da adını Arzi.

Bular ev qonşısıydılar (komşu idi), her zaman bir yerde yaşardılar. Bular (bunlar) doqquz yaşlarına olaştılar (ulaştılar), Qamber'in hem babası öldi hem de nenesi, Qamber yetim qaldı. 'emmısı (amcası) gilde qaldı.

Bir gün 'emmısı Qamber'den Arzi'nin ellerinden tuttu apardı özlerini mulla (mola) mektebine. Mullaya dedi: "mulla bu qız menimdi, oğlan da qardaşımın oğlıdı. Qızın adı Arzi'di oğlanın da Qamber. Bular sene (sana) amanattı (emanettir), istirem oxumağ (okuma) yazmağ öğredesen özlerine". Mulla dedi: "baş üstine".

Bir ki il (yıl) Arzi'yan Qamber mulla mektebinde oxıdılar, oxımağ yazmağ öğrendiler. Üçüncü il buların kisinin de havasları oxumağtan savdı (soğudu). Mulla Arzi'nin babasının arxasıyca gönderdi. Arzi'nin babası mullanın yanına getti, "emret mulla" dedi.

Mulla dedi, bax sene bir söz deməğ istirem, men bele görürəm, bular birbirlerine aşiq olıplar. Dünən (dün) Qamber Arzi'çin bir şiir oxırdı. Dedim oğlım Qamber bu şiir kimindi? Qamber mənə cavap vermedi. Qamber Arzi'ya bele diyirdi (böyle diyordu):

Kesme gözleriy mennen
Ayrılmaz ruhum sennen
Arzi da Qamber'e bele cavap verdi:
Gözlerim he sendedi (sendedir)
Seniy aşqıy mendedi (mendedir)
Arzi'nin babası dedi mulla çara nedi?

Dedi oğlım, menim yanımda buların yeri yoxtı, qorxuram bular menim başıma oyun açallar. Baba da Arzi'yan Qamber'i eve getirdi. Kinci gün Qamber'e dedi; "sen bu quzuları apar çölde yaymağ", Arzi'ya da dedi; sen de neneden (annenle) evde işle.

Her gün Qamber, sebbəh (sabah) erkennen qaxar (kalkar) quzuları çölə aparı, axşam eve döner, yorğun geli yatağ girer Arzi'yan qonuşabilmez. Bu ki aşiq kişi de ataş içinde yaşılar, birbirlerini yalnız (yalnız) görmillər.

Bir gün Arzi istedi getsin Qamber'i

çölde görsin, dedi nene; "tulğı (tulum) ver mənə, gedim ussu doldırım". Nenesi tulğı verdi Arzi'ya. Dedi tezzege boyanma. Arzi tulğı aldı getti. Baxtı Qamber quzuları yayırı, Arzi da çaya endi elinde saz çalırı.

Qamber aldı sazı dedi:
Endi Arzi bulağ
Geldi sesi qulağ
Arzi'ya armağandı
Şirvan, Tebriz Marağ

Arzi Qamber'e cavap vermedi. Arzi tulğını doldırdı, bilezigini soydı, el üzünü yexedi (yüzünü yıkadı). Qamber de geldi Arzi'nin başı yanında durdı, dedi: mullanın gözi kör ossın bizi ayırdı birbirimizden.

Ayrılığ uzun sürmez
Mullamız xer (hayır) görmez

Arzi tulğını aldı cignine, dedi Qamber'im indi nenem meni gözlıri, xeberi ossa (olsa) seni gördim, babama diyer, daha qoymaz meni ussu aparmağ gelim.

Arzi eve döndi baxtı bilezigi yadınnan çıxıp. Nenesi dedi abret olmuş, saçı kesilmiş, baxım çox yobandiy (geçiktin), helbet (elbet) Qamber'den idiy. Arzi dedi, yo valah, yobanmadım bele telesirdim, bilezigim de yadınnan çıxtı arx başında qaldı.

Nenesi Arzi'nin saçınnan çekeledi, bir baqa (yumak) qoparttı, tehir tehir (türlü) hakatlar dedi özüne. Arzi dedi gedim bilezigimi getirim. Tez çaça çaça getti, arx başına bilezigini tapmadı, baxtı Qamber quzuları yayırı.

Arzi dedi:
Tulğımı doldırdım
Çignim üstə qaldırdım
Qamber seni aşqından
Bilezigim unuttım
Qamber aldı sazını dedi:
He gülşeni gülşeni
Güller yere döşeni
Bilezigiy üstinde
Ne var idi nişanı?

Arzi dedi:
He gülşeni gülşeni
Güller yere döşeni
Bilezigim üstünde
Arzi Qamber nişanı
Qamber aldı sazını dedi:
Ussular ulğ ulğ
Qızlar dolduru tulğ

Bilezigiyi tapana
Ne verisen muştuluğ
Arzı dedi:
Ussular ulğ ulğ
Qızlar dolduru tulğ
Bilezigim tapana
Şirin canım muştuluğ
Qamber Arzı'nı tuttu qucağına sıxtı,
dedi nenedi ne dedi:

Arzı dedi:
Nenem zalım nenedi
Derdim bin bir denedi
Qamber bilezigi taxtı Arzı'nın qolına,
Arzı eve getti. Gene nenesi başladı Arzı'ya
tehir tehir söz saymağa, pis pis hakat de-
meğe. Dedi qoy babay gelsin, men seni
haqiden gelem.

Axşam oldu, Arzı'nın babası eve geldi.
arvat dedi: kişi (koca) men bu qızı elinde
çaş (şaşırdım) qaldım. Bu kere Qamber
yanına çöle gediri. Kişi de düşündi, dedi
ne edeğ buları birbirinden ayırağın. Arvat
dedi: indi men sütünnen biraz sağram,
evdeki süte qataram, bir qab deleme ede-
rem, Qamber'e verirem. Qamber delemeni
yedixten sora ona diyerem. Bu delemede
menim sütüm de vardı. Sen munı yediğiy-
den Arzı'nın qardaşı oldı. Kişi dedi, hay
aşq ossun sene arvat sen munı (bunu) nece
düşündiy.

Arvat qaxtı emcegindeki (memesin-
deki) sütünnen bir qaba sağdı, onu deleme
etti, bir qırtabağın altına qoydı, üstünü ört-
ti.

Axşam oldu, Qamber çölden döndi, ac
idi. Dedi 'emiarvadı acam neyiy var yiyim?
Dedi 'emiarvadı qurbany ossın, deleme var
get yeginen. Qamber sevine sevine geldi
delemenin üstünü açtı da baxtı Qamber de-
lemeni yiyeceğxti, içine ataş düşti, bilmiri
netsin.

Bele dedi:
Avcı oxın atıptı
Qoyun quzı yatıptı
Ağziya bir şey qoyma
Nenem sütün qatıptı
Qamber hiçbir şey yemedi, dedi:
Havişmizde çim daş
Gözlerimnen axar yaş
Bir emcekten emmediğ
Olmırxı bacı qardaş

Qamber getti sepetten bir kelle so-
ğan aldı, surfadan (sofradan) da bir ekmek
çixarttı, yedi, başını çaldı yattı.

Arzı'nın nenesi geldi, Arzı'nın sa-
cınnan tuttu çekeledi. Dedi saçı kesilmiş,
Qamber'e ne xeber verdi, üregiy çatlasa da,
össey de Qamber'e qısmet etmem.

Arzı'nın babası biraz sora eve geldi,
baxtı qızı yığlırı, neyidiy dedi. Arzı cevap
vermedi. Arzı'nın nenesi dedi: saçı kesilmiş
qızıy, aşqa düşip her şeyi Qamber'e ayna-
dırı.

Sebbeh oldı, Qamber quzuları çöle
aparmağ istedi. Arzı'nın nenesi, dedi Qam-
ber, qoy quzunnan biri qassın, etimiz yoxtı,
istiriğx bir quzı keseğın. Qamber o bir qu-
zuları apardı çöle getti.

Arzı'nın babası quzını kesti, içine ze-
hir qattı, teşt altına qoydı. Axşam Qamber
gelende dedi acam (açım) emiarvadı. Arvat
dedi qavırma etmişem, payıy teşt altında-
dı.

Arzı yandım halava (alev) düşti, dedi
indi Qamber bu qavurmada yese ölü.

Arzı dedi:
Dalma Qamber'im gеме
Aclığy bize deme
Ögiydeki yemeğe
Zehir qatılıp yeme

Qamber qavırmadan yemedi, qah-
rınnan ac yattı. Sebbeh oldı gene quzuları
apardı getti çöle.

Arzı gilin bir qonşıları varıydı. Bu
qonşısı Tat idi. Tat da yani bizim milletten
dögildi. Bunun yeddi oğlı varıydı. Bu qaxtı
Arzı'nı oğlıçın istedi. Arzı'nın babasıydan
nenesi qablettiler.

Axşam Qamber eve döndi, Arzı yığ-
lıya yığlıya (ağlaya) Qamber'e işi annattı
(anlattı). Qamber dedi:

Qalmadı çaram benim
Qan axar yaram benim
Seni Tat'a verseler
Cigerim yanar benim

Arzı dedi Qamber, sen get şah'a şikat
ele beke şah sene yardım eder. Kinci gün
Qamber getti şah'a şikat (şikâyet) etmeğe.

Bir neçe gün yeriyyenen (yürüdüen)
sora Qamber şahın yanına olaştı. Derdini
şah'a aynatmağa başladı. Şah munın aşiq

olduğunu saz çalmağınnan bildi. Qamber sazını aldı dedi:

Şah oğlu şah'ım zade
Geldim men sene dada
Dasalatsız qalmışam
Arzı'm da getti yada

Şah sağ vezirine emretti, dedi bir tapxur (tabur) esker verin Qamber'e getsin sevdiği qızı assın. Ege qızın babası qabletmezse (kabul etmezse), qızı zorla assınar (alsınlar), babası da benimçin (benim için) esir getirsiner.

Qamber'den bir tapxur esker yola düştüler. Asker hele Arzı'nın memleketine yetişmeden evvel, Arzı'nın nenesi bir qerini çağırdı, dedi qeri nene, Qamber şah'a gedip şikata, qorxuram gessin qızımı zornanan assın. Sene buğarta (bu kadar) altun verem, sen bir oyun ele beke (belki) askerler qeri döneller.

Qeri dedi, sen bir qazan helva, bir tendir ekmek hazırla benimçin hiç işiy olmasın. Arzı'nın nenesi bir qazan helva, bir tendir ekmek yaptı qeriye verdi.

Qeri her bir ekmegin içine biraz helva qoydı, qoyannan sora ekmekleri bir qırta-bağın (bir çeşit sepet) içine düzdi, başına aldı getti türbeliğe yengi ölen birisinin türbesi başında otardı. Bir ki gün gözledi, baxtı qanşardan (karşıdan) bir tapxur esker geliri. Dedi vallahi bular Qamber'in cemaatidi.

Biraz sora eskerler Qamber'den barabar geldiler qerinin yanına olaştılar. Baxtılar qeri yığlırı, başına çalırı, saçını yonırı (yoluyor), fizah ediri (bağırıyor). Qamber sordı dedi, qeri nolıptı, kim ölipti? Aldı sazını qeriden sordı:

Başa neçin çalısan
Hay havar salısan
Ölen kimidi di sele
Yavaş ruhum alısan
Qeri dedi:
Ölüm yazıdı oğlum
Güman razıdı oğlum
Nenesinin tek qızı
Ölen Arzı'dı oğlum

Qamber bir ax çekti axınnan qurt quşlar fiğan ettiler, eskerler titerdiler, daşlar da çatladılar. Elini üzine qoydı, Qamber Arzı'nın türbesi üzerine gözünnen qan yaş-

ları axtı. Biraz sora Qamber döndü eskerlere dedi siz geri dönün daha bir çaram qalmadı, Arzı'm ölipti, askerler qahrılı (kederli) geri döndüler. Qamber de otardı türbenin başında yığlamağa başladı.

Qeri nene Qamber'i huskit ettirirdi (susturdu). Qamber dedi: qeri nene ha zaman öldü Arzı? Dedi oğlum gettiğxten üç gün sora.. indi men de gelmişem Arzı'nın xerine halva dağıdıram. Qamber dedi: qeri nene men gettim şah'tan esker getirdim, geldim Arzı'm alm.

Qeri nene Qamber'i türbe başında qoydı getti... axşam vaxtı ordan geçen kervançılardan biri Qamber'i gördü. Dedi, oğlum ölim Allah'ın emridi. Sen neçi munca öz özüyi çalısan, yığlısan. Muni Allah da qabletmez. Qax get qax. Sen erkeksey Qamber qaxtı 'emısı gile getti. Qapıya yetiştü qapının yanında durdı. Arzı Qamber'i gördü dedi:

Qapıda duran Qamber
Boynımı buran Qamber
Getmiştiy şah yanına
Hanı baş vuran Qamber?

Qamber sazını aldı dedi:
Noldı qeriden oldı
Sümüg deriden oldı
Eskerler geri döndü
Hapsi qeriden oldı

Qamber eve girdi, qahrinnen şamsız (akşam yemeği) yattı. Sebbeh oldı. Tat gili geldiler, al ver ettiler yol getirdiler, cihaz (çeyiz) aldılar, cihaz biçtiler, bir haftanın içinde toyı da hazırladılar. 'Elı (perşembe) günü günortadan sora geldiler Arzı'nı bezetmeğe, gelin aparmağa, ki aşiq birbirinnen ayrılmağ istemiller, kisi de yığlılar.

Qamber getti qapıda durdı, avratlardan birisi geldi Arzı'nı bezetmeğe (süslemeye)... Qamber dedi:

Zahım beli bükilsin
Ev eşigi yıxılsın
Arzı'nı bezedeni
On burmağı tükilsin

Birden bire sağ aşiqın duası geçti. avadın on burmağı mum kimin eridi düştü.

Arzı'nı gelin aparmağa gelenler çaştılar qaldılar. Kimse daha Arzı'nı bezetmeğe ona espab giritmeğe dasalat etmiri.

Hayâsız arvatlardan bir arvat dedi,
men Arzı'nı bezedirem, qoy benim bur-
mağlarım tökilsin. Bu arvat qaxtı Arzı'nı
bezetmeğe başladı.

Qamber dedi:

Men Qamber'em dağ kimin

Titretirem yarpağ kimin

Arzı'mı bezedeni

Qere girsın zağ kimin

Hele Arzı'nın bezegi bitmemişti, bir
uşağ (çocuk) havar ede ede geldi, dedi dey-
za (teyze) eviyiz yıxıldı, kişiden oğlannariy
torpağ altında qaldılar. Arvat Arzı'nı ye-
rinde qoydı başına çala çala qaçtı.

Arvatlar birbirlerine baxıllar, herkeş
(herkes) qorxırı Arzı'nı bezetsin. Her kime
diyiller, kimse yaxın düşmiri. Qamber geldi
'emmısı arvadının yanına, dedi: 'emiarvadı
men Arzı'nı bezedirem. Mennen ğayrili her
kim Arzı'nı bezetse burmağları tölükü öllü.
Arvatlar dediler, qoy bezetsin, ne var munda,
Qamber 'emmısı oğlıdı.

Arzı'nın nenesi dedi ge Qamber ge,
burda da bizi utantırma. Qamber dedi men
bir şarttan bezedirem, bezetixçe bir öpüş
alam. Dediler qeydi yoxtı.

Qamber başladı Arzı'nı bezetmeğe,
üst espabım (elbisesini) giritmeğe. Onca
elinnen, gözünnen, başınnan öpti toxtaştı.
Arzı'nın bezegini bitirdi.

Gelini aparmağa gelenler, gelinin qo-
lunnan tuttılar, qapıya apardılar. Qamber
de çıxtı qapıda durdı. Dedi

Yıxılsın evi Tat'ın

Dertleri mene satın

Arzı minen atları

Öldirin çöle atın

Gelini ata mindirmeğ (bindirmek) is-
tediler. At düşti öldi. Yeddi at getirdiler,
yedisi de yerinde düşti öldi. Qamber'in 'em-
mısı geldi dedi, ala nanca (ne kadar) para
istesey verem bes (yeter ki) bizden vazgeç.

Qamber dedi, 'emmi, aşqım parayla
alınmaz. Men Arzı'nı hiç bir şeye deĝiş-
mem. İstesey men Arzı'nı öz tayıma mindi-
rem reşmesin de men çekerem.

'Emmısı qabletti. Qamber de getti tay-
yını getirdi, Arzı'nı tayına mindirdi, reşme-
sini de özü çekmeğe başladı. Qamber dedi:

Gideriğ kesilmeğe

Yel kimin esilmeğe

Qaldır duvağıy Arzı

Vaxıt yoxtı yaş silmeğe

Arzı dedi:

Dayan Qamber'im dayan

Hesreti çıxmaz kannan

Tayıyn dizginnen tut

Gözlerim doldı qannan

Biraz sora gelin olaştı kürekenin (da-
madın) evine gelin girdi içeriye, Qamber de
durdı küreken gelin qapısında.

Tat'ın yeddi oğlı varıydı. Geldiler
Qamber'ı qapıdan qavmağa, qorxıllar
Qamber'e yaxlaşsınlar. Qamber'in gözleri-
ni qan tutup, aşıqtı. Aşiq da igid (yiğit) ol.
Tat'ın oğlannarı bir bir geldiler Qamber'in
üstine. Qamber bir bir oğlannarı qavaladı
(kovaladı). Sora (Tatla yeddi oğlı xısımları
geldiler Qamber'in üzerine hucum (hü-
cüm) ettiler, Qamber'ı tuttılar, ösonralünce
Qamber'i ağaçla taptılar. Qamber'in başın-
nan gözünnen qan axmağa başladı.

Qamber dedi:

Tat oğlı güllece boy

Etti Arzı'na toy

Keresin men almışam

Ayrann başına qoy

Arzı evden seslendi

Sen meni xan eylediy

Gözyaşım qan eylediy

Hiç mene degmemiştiy

Nişin buhtan eylediy?

Qamber dedi:

Men seni xan eyledim

Gözyaşy qan eyledim

Hapsi ağaç zorunnan

Sene buhtan eyledim

Qamber'i beş altı adam tuttu Tat'ın
damının arxasına attılar. Qamber aç ussu-
suz orda düşti qaldı. Elini yuxarı qaldırdı
dedi: Allah'ım meni bu dertten sen qurtar.
Arzı'm mene qısmet olmadı. Mennen başqa
hiç kimseye qısmet olmasın.

Yassı (yatsı) vaxtı küreken geldi geli-
nin perdesine girdi. Perde namazı qılmağx
istedi, namaza başlamadan, namazlığın
üstinde düşti öldi.

Gözlediler gözlediler, küreken çıxmadı,
içeri girdiler baxtılar perde örtülü, gelin
perdede yığlırı, küreken de namazlığ üstinde
ölipti. Kürekenin babası getti bir şıx

(şeyh) getirdi, kürekeni qaldırdılar ayrı bir evde de uzattılar.

Şıxa dedi, benim yeddi oğlum var, gene Arzı'nın kebinini ölen oğlumnan küçük olan oğlumçın kebinin kes. Şıx da kebinini küçük oğlançın kesti. Bu da perdeye girdi gene gözlediler, gözlediler çıxmadı. Baxtlar bu da ölipti.

Kürekenin babası yeddi oğlıyçın Arzı'nın kebinini kestirdi. Yeddisi de öldi sebbeh oldı memlekete xaber dağıldı, aşığı Qamber'in axınnan Tat'ın yeddi oğlu ölipti.

Memleketin gençleri, ixtiyarları geldiler, yeddi tabut getirdiler yeddi oğlanı gömdiler. Tat bir de şıxı çağırdı, dedi ge Arzı'nın kebinini benimçin kes. Şıx Arzı'nın kebinini babayçın kesti, qeyin baba perde arxasınnan Arzı'ya dedi: Arzı sen yeddi oğlumçın yeddi gün yas tut men de yeddi gün sora yas bitennen sora sene yaxın gelem. Arzı bes Qamber'çin yığlırı, qeyin babasına cevap vermiri.

Arzı da bir ki gün sora dam başına çıxtı, baxtı çayın kenarında Qamber düşip-ti. Arzı havar ede ede dedi:

Qamber Qamber hardasan
Neçe gündi dertesen
Özim damınnan ataram
Bilseydim sen buradasan

Qamber dedi:
Atma damınnan öziyi
Unutma hiç söziyi
Gel yanına bir görüm
O qan axan göziyi

Arzı dedi men qorxuram gelim, Tat meni görse öldiri. Qamber nağarta yalvardı Arzı gelmedi. Dedi ege gelmesey özimi ataram çaya. Qamber özini attı Araz çayına, Az qaldı boğsssun.

Arzı dedi:
Qoruyasan ey Araz
Elimizden düşti saz
Qamber'i çay apardı
Yetiş ey Xıdır İlyas

Xıdır İlyas (Hidirellez) Qamber'i çıxarttı çaydan. Arzı dedi: dur gelirem. Qız qaça qaça damınnan endi getti Qamber'in yanına. Kisi qol boyın oldılar.

Arzı baxtı Qamber'de aşq çekmeğxten taqat qalmayıp, rengi sarılıp, gözleri çuqı-

ra girip burını tutsay ruhu çıxırı. Qamber döndi Arzı'ya dedi:

Arzım arzıda qaldı
Zalım Arzı'mı çaldı
Felegin evi yansın
Meni bu güne saldı

Arzı dedi:
Özim ele vermedim
Duvağ soydım girmedim
Tat'ın yeddi oğlını
Hiç yanında görmedim

Qamber dedi:
Geceler geçti Arzı
Qavuşmağ geçti Arzı
Sennen sora yaşamağ
Mene de hiçti Arzı

Arzı dedi:
Men Arzı'yam nergizem
Qamber'imçin bir izem
Allah'a and edirem
İndi de hele qızam

Qamber döndi Arzı'ya dedi, men seniçin ruhumı qoydım, yorıldım. İndi sene qavuştum. Allah'tan bele istirem diziy üstinde can verim, öz aşımıla ölüm.

Arzı Araz çayının kenarında otırdı. Qamber de başını Arzı'nın dizi üstine qoydı. Bir neçe saat geçti. Qamber qaxmadı. Arzı elini uzattı bir daş qaldırdı, Qamber'in başını daş üstine qoydı. Dedi men gedim qorxuram Tat geli meni göri.

Eve getti baxtı Tat evde dögi (değil). Gene dam başına çıxtı Qamber yatıptı dam başınnan havar ede ede dedi:

Vaxıt geçti geceye qaldığx
Aşq yolun seçe qaldığx
Ax çektığx gemler ektiğx
Biz diri nece qaldığ

Arzı Qamber'den cevap almadı. Dedi bele görüniri Qamber'in dediği oldı. Dizim üste hasret çeke çeke can verdi.

Eline bir pıçağ aldı getti Qamber'in yanına, baxtı Qamber ölipti. Arzı da dedi Qamber ölenen sora benim de yaşamağım hiçti. Pıçağı (bıçağı) üreğinin (yüreğinin) başına soxtı, düşti Qamber'in üstine, öldi.

Geleğ o qeri oyunbaza, dedi gedim baxım Qamber'siz Arzi ne ediri; geldi Tat'ın evine. Dedi Arzi hanı? Tat dedi: Arzi perde dedi. Qeri oyunbaz getti baxtı Arzi yoxtı. Tat dedi beke dama çıxıptı. Qeri dama çıxıtı Arzi'nı görmedi. Araz'a baxtı gördi Arzi'yla Qamber birbiri üstine düşipler. Dedi ge ge bax Arzi çayın kenarında kimiyle yatıptı! Üstlerine de qırmızı bir tül çekiler. Tat dama çıxıtı baxtı Arzi'yla Qamber Araz kenarında ölipler.

Tat dedi suçın hapsi sendendi. Sen bu oyunu qurmasaydı, ne benim yeddi oğlım öldirdi, ne de bele rısvay olırdım. Tat qılncını (kılıcını) çekti oyunbaz qerini öldirdi. Qerinin qanının bir damca qan Arzi'yla Qamberin üstine atlandı. Qamberle Arzi'nı gömdüler. Qerini de ayrı bir yerde gömdiler.

Qerinin bir damca qanı Qamber'le Arzi'nın türbleri arasında bir çağır tiken kimi gögerdi. Her il bu çağır tiken keseller gene gögeri (yeşeriri). Bu oyunbaz qeri o ki aşığı o dünyada da da qoymadı qavuşsınlar. (Bnederöglü; 1993: 168-195)

Sonuç

Sonuç olarak yukarıda görüldüğü gibi bu dramatik aşk macerasında Irak Türkmenlerinin gelenek göreneği, örf âdeti, dua bedduaları, evliya ile ilgili inançları, geçiş dönemleri ile ilgili uygulamaya ve pratiklerini açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra Irak Türkmenlerinin meşhur oldukları hoyrat ve mani türünün çok güzel bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu manilerde, sevda, aşk, acı, keder, ilenç, gurbet, yardım vb. konular ustaca işlenmektedir. Bu yüzden bu hikâye yukarıda da belirtildiği gibi Türkmenler arasında o kadar çok sevildiği için destanlaşmış bir hikâye konumuna gelmiştir. İster Kerkük ister Tuzhurmatı varyantı olsun hikâye oldukça güzel bir şekilde anlatılmıştır. Elbette ki her iki varyantın eksik yönleri de vardır, ancak biri diğerine tercih etmek veya birini diğerine göre daha iyi anlatıldığını söylemek doğru olmaz. Çünkü Kerkük varyantında bazı sahneler yokken Tuzhurmatı varyantında karşımıza çıkmaktadır. Aynı şey Tuzhurmatı varyantı için geçerlidir

KAYNAKLAR

- Alptekin, Ali Berat; *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* 2.Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2002.
- Bayatlı, Necdet Yaşar; "Kadim Türk Yurdu Kerkük'ün Kahvehaneleri (Çayhaneleri)", Edebiyat Orağı, Y.2, S.17 2007, s.37-39.
- Benderöglü, Abdüllatif; *Irak Türkmen Folklorundan Örnekler*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yay., Bağdat 1993.
- Dakuki, İbrahim; *Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, Güven Matbaası, Ankara, 1970.
- Hürmüzlü, Habib; *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul 2003.
- Ketene, Cengiz; *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Şimşek, Esmâ; "Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", Fırat Ün. Sos Bil. Enst. Elazığ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi)1987.
- Rejioğlu, Mustafa Abdülhakim; "Edebi Sohbetler, Yurt Özlemi, V. Kısahunluk- Hikâyeci Âşıklar", Kardeşlik, Y.10, S.7-8, Kasım- Aralık 1970, s.23-24.
- Terzibaşı, Ata; *Kerkük Havaları*, Ötügen Yay., İstanbul 1980.
- Terzibaşı, Ata; *Arzi Kamaber Matalı*, Bağdat 1964.
- Terzibaşı, Ata; *Arzi-Gamber Matalı*/ Kerkük Halg Destanı Bakü 1971a.
- Terzibaşı, Ata; *Arzi Kamaber Matalı* Kerkük Varyantı, Fatih Matbaası, İstanbul 1971b.
- Uluhan, Çoban Hıdır; "Türkmen Türkçesinin Başlıca Ağız Özellikleri", Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara 2006, s.196-202.
- Zabit, Şakır Sabır; *Kerkük'te İçtimai Hayatı*, Zaman Basımevi, Bağdat, 1964.
- Yakupoglu, Enver; *Irak Türkleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1976.